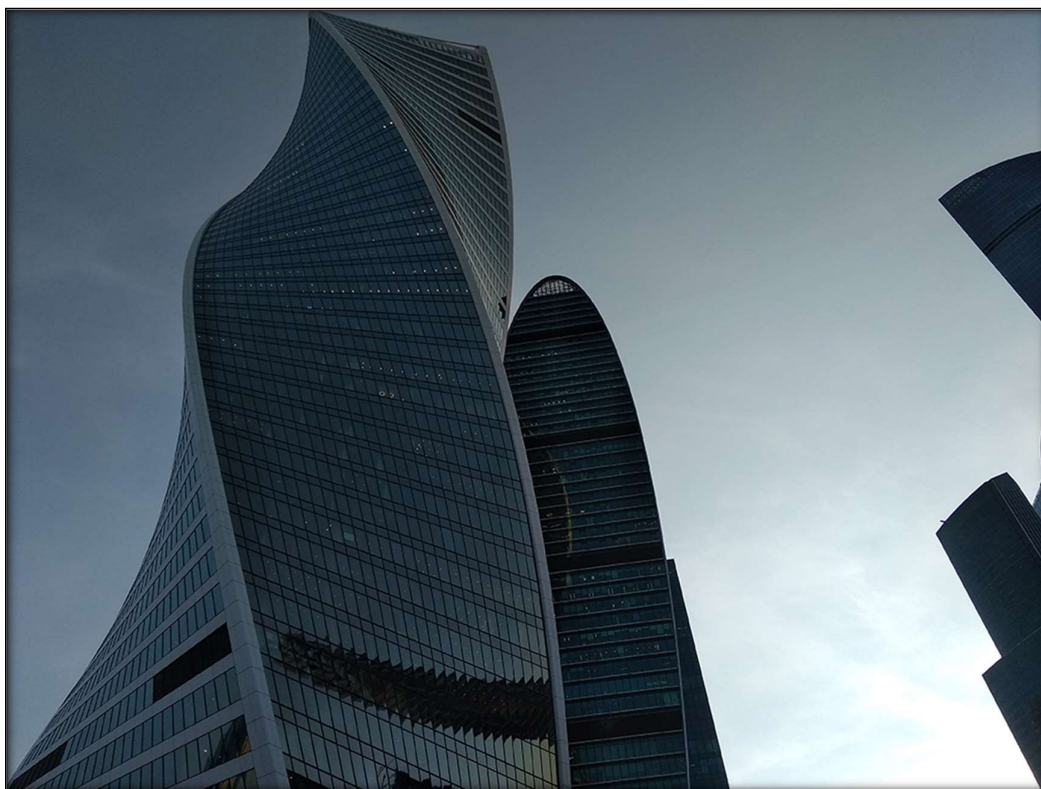

4.9.18

בדרך למוסקבה. המאסף מנמל התעופה שרמטייבו הזדחל שעה וחצי בכביש העוקף אותו ואת מתקניו, חולף על פני עוד ועוד מתחמים נטושים, חלקם בשיקום, ספק מתחמי משרדים ספק של מוסדות חינוך, מעלה עוד ועוד עובדים של הקריה הענקית (לא המנהלים), עד שהכיל פי שניים משיכול להכיל, ואחר כך המשיך בנסיעה אטית בפקק אדיר לצד בתי כפר מכאן ושכונות פרוורים מכאן, סוטה מדרך המלך לפרוורי הבירה, עד שהגיע לפלנרניאה, שם מתחילה הרכבת התחתית. הרכבת, משקשקת מאוד, עשויה עץ, עצרה בתחנות ענקיות, ריקות בענקיותן, השייכות, כמותה וכמו נוסעיה העולים ויורדים נטולי שובע ומותגיות, למקום שאיננו מערב ואיננו שום דבר אחר שאני מזהה במובהק, עד שהגיעה למרכז העיר ולתחנות של אתרי הסיור התייירי. וביציאה, בקיטאי גורוד – מכוות מטרופולין, אירופית אם כבר ולא ממש, מנוכרת כמו פסאדה של פוטיומקין. מוסקבה.

6.9.18

מוסקבה. בככר האדומה, מול בית הכלבו גום, פסאז' מן הפסאז'ים של המאה ה-19 שאל תקרת הזכוכית הנהדרת שלו יכולתי רק להציץ מבחוץ בשעת בוקר לא מאוד מוקדמת, עסקו עשרות פועלים בפירוק טריבונות ענק של אירוע ששלטים מאירי עיניים כיוונו בו את הנכים ואת הנכבדים למקומותיהם, וכך נמנעה ממני החוויה המהוללת של מרחב הככר העצום הנפרש מול העין. אבל כנסיית וסילי הקדוש מפתה כמו ארמון ממתקים, ובכנסיית קזאן הצנועה יחסית בקצה השני של הככר, עם יפי שירת מקהלת נשים מוקלטת וריח נרות עדין וקהל מאמינים בני כל הגילים, רק רציתי להישאר. התיירים היפנים, הרוב העצום של התיירים בעונה זו או בגיאוגרפיה זו, אלופים בלתי מעוררים בהתלבשות הקז'ואל, נראו יגעים אחרי שש-שבע כנסיות מוסברות והמשיכו לצלם בלי חדוד עוד. אבל ככה כולם. הלכתי משם. מצוידת בדי גנים גויים, גם אם לא לבושה כראוי (נעלי עקב, רך, סינתטי והקישוטים – סרטים, שרוכים, שרוולים מתרחבים, צוארונים מרפרפים – של הלבוש הנשי הרוסי, נשי בעליל ומגלם טעם מסוים, שמעניין לחשוב על שורשיו), חלפתי בהליכה בוטחת על פני השומרות בבניין קוטלניצ'סקיה מ-1940, אחד מ"שבע האחיות" של סטלין, סדרת גורדי שחקים שנבנו בעיר, אות לקדמה ולשליטה, שהיו בו דירות פאר ואחר כך דיור ציבורי ונראה עכשיו כמו בניין משרדים, וטיפסתי במעלית העץ (חומר חוזר, גם הוא של יוקרה ישנה) אל הקומה ה-29, כי אפשר היה, שהביאה אותי לחדר שירותים נטוש ומצחין עדיין, שמחלונותיו נשקף מראה העיר והנהר ובצבץ קצה ראשיהם של פסלי האשה והגבר, שזה לצד זה, שווי גודל ומעמד, ניצבים משני צדיו של הפטיש והמגל, מתחת לכוכב. הגרנדיזיות אימננטית, לפחות לעת עתה נדמית כך. זו הצארית, הקומוניסטית והפוסט-קומוניסטית. ומפגינים אותה מאוד – רואים על העיר שעברה מתיחת פנים עלית (ודאי ביתר שאת לקראת גביע העולם) ועדיין עוברת: באתרי

הבניה והשיפוץ עמלים המוני פועלים סיניים על חפירה וסלילה וחיפוי וצביעה, מבוקר עד שעת לילה מאוחרת.

7.9.18

מוסקבה. סטלין עמד ונעץ בי מבט נוקב. זזתי ימינה ושמאלה, והוא אחרי. נלחצתי. לפתע הסתובב בחדות לשמאלו, התיישב ליד שולחנו מכונס ומלא מחשבה לדקה או שתיים, ואז פנה אל צ'ויקוב, שנעמד בן רגע לצדו. ההולוגרמה שמופיעים בה מצביאי מלחמת העולם השניה היא המוצג הכי טכנולוגי במוזיאון של המלחמה הפטריוטית הגדולה, ששיאה האסתטי וגם התיירי הוא שורת דיורמות ענק המדמות בציור ובתלת-ממד סצינות מהקרבות האיקוניים כבר, כולל מוזיקה דרמטית וקריינות גברית דרמטית שהתחלפה בקריינות נשית דרמטית לא פחות, שהתברר שהוא קולה של המדריכה של קבוצת ילדי בית ספר. הגבורה גדולה והמחיר נורא והם מואדרים במאות מוצגים אותנטיים ומשוחזרים – מדים, קסדות, רובים, תותחים, ג'יפים, כרזות, תצלומים וקטעי סרטים – ובהיכלי זכרון, ומציגים את המהלך, החל בחיים תוססים בערי ברית המועצות לפני המלחמה, משגשגים ומלאי הנאות, ועד לקבורת המתים, כולל סרטון אחד קצר על שואת היהודים. ולס של אנדריי פטרוב (שיזמתי) ליווה את מחול המזרקות בפארק גורקי, שהיה מלא משפחות וחבורות של נערים ונערות וילדים עם סקייטבורדים ורולר בליידס, אוכלים ארטיקים בחום סף-סתיו מבורך וטוב להם, כך נראה. נעימות מאוד גם החצרות הפנימיות הגדולות במתחמי דיור ציבורי (כך נדמה לי, אף שודאי שאינם ה"חרושצ'בקי", שיכוני חמש קומות ובהם דירות שני חדרים שנבנו בשנות ה-60 ויש מחלוקת סביב תכניות להרוס אותם ואת דומיהם), שהדירות בהם לא גדולות אבל יש תחתן הרבה ירוק וצל ומתקני משחקים וספורט וספסלים ושקט. אלא ששכר

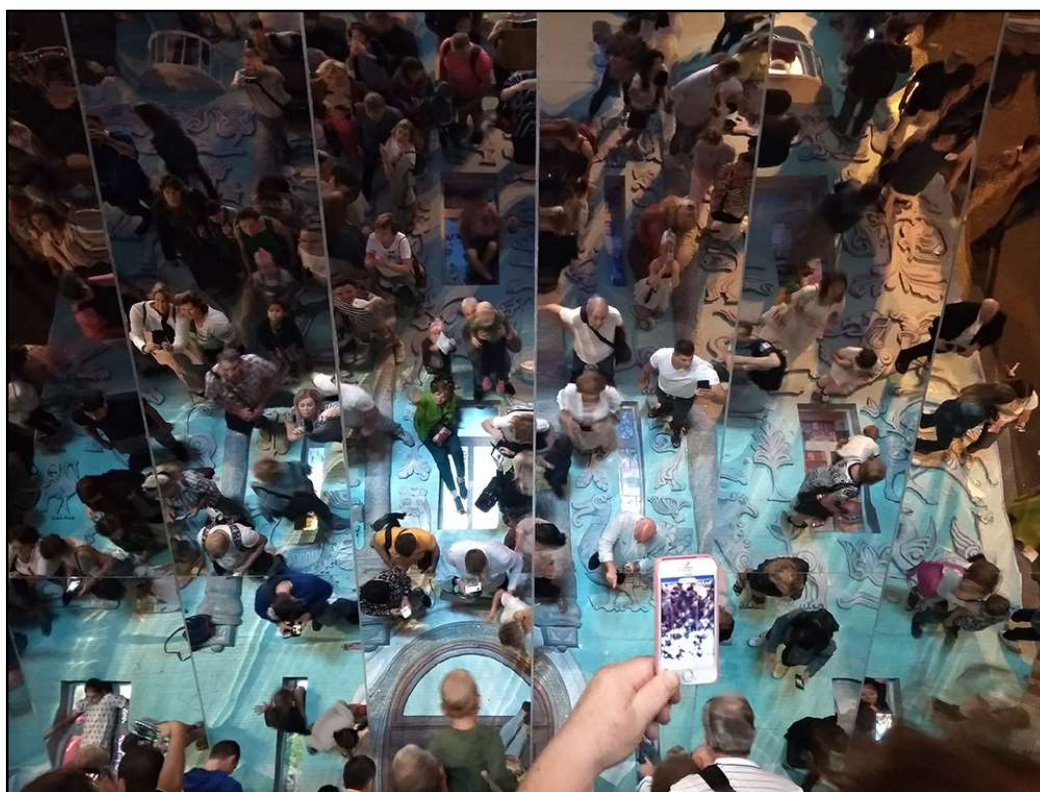
הדירה במוסקבה, "בירת המיליארדרים העולמית", נוסק והפערים בין העיר למרחב הכפרי מתעצמים עוד, ואוטובוסים ורכבות עדכניים-עדכניים משייטים במרכז העיר ובנתיבים המובילים לאתרי תיירות גביע העולם, עד שהם נתקעים בפקקי התנועה, אשר כמו תשתיות אחרות (הביוב למשל) מעידים שהמטרופולין אינה מה שמציגות חזיתותיה. בערב נעמדתי נרגשת כולי מול קבריהם של צ'כוב וגוגול ומיאקובסקי ואייזנשטיין בבית הקברות מבודביצ'י.

8.9.18

מוסקבה. ביתו של גוגול, שבו שרף את שני החלקים הנוספים של "נפשות מתות" שנכתבו כבר מתוך הלוך הנפש המיסטי המיוסר שלו ונבוקוב בירך לפיכך על השמדתם, מציג עירוב בלתי ניתן להתרה של אותנטיות ושחזור, דיוק והתקה, מהגוני עמוק עם פלסטיק צבעוני. הוא עבר במהלך השנים שינויים ותוספות (גוגול גר בתוספת בחזית הבניין, נהנה מיחסם הדואג של הגראף אלכסנדר טולסטוי ורעייתו אנה, אולי גראפינה בפני עצמה) ותובע מעברים משונים בין חלקי המוזיאון שהותקן בו והספריה הגדולה במרתפו. גוגול ונבוקוב בני זמננו היו מטיבים ודאי לתאר את האתר המופרך ביותר בנמצא: "תצוגת הישגי הכלכלה הלאומית" (VDKNH, אין לי קיריליות). זהו מרחב אדיר ממדים, חשוף, שבמרכזו שדרה ענקית מטופחת על שביליה וסעיפיה, שתי מזרקות מזהבות עצומות וביתנים-ביתנים סביב, פווילונים, המייצגים רובם את רפובליקות ברית המועצות, מרחב המעיד שסטלין המציא את הפסטיש בשימוש הפוסטמודרני, שנים לפני שנעשה למילת קסם. ניאוקלסי, מודרני, אסייתי וערבי, וקאנטרי ופופ אמריקאי ורוסי משולבים בהנחיות קולו האדיב של קריין. וגם כאן עמלים עשרות רבות של פועלים על

השיפוץ, תלויים בלי שום הגנה על פיגומים, קודחים בעננות אבק, יושבים על הארץ בשמש לנוח. וברחבת הכניסה לבניין הספריה הלאומית, שתחנת המטרו שלה נקראת עדיין כשמה הקודם, ספריית ו.א. לנין, מאחורי גבו המפוסל, פורשים פועלים אחרים שטיח אדום עטוף ניילון לעת עתה, מכלכלים את צעדיהם בקפידה בחלפי שם בבוקר ועדיין בעוברי שם אחר הצהריים, ולצדי השטיח כבר מתנוססים בגאווה דגלי ארמנו סרווינו. בצפון העיר – צפון יחסי, אפילו מן התצפית במרומי מגדל ניאו-ליברלי לא רואים את כל גבולותיה של העיר – בדרך למוזיאון היהודי שהיה סגור, צעדתי שעה ארוכה בין שיכונים בני כל הדורות, חלקם מבהילים בממדיהם, עם מרכזי קניות צנועים וגינות בין הבתים, מטופחות יותר או פחות. אבל כולם ילמדו טוב, כפי שמעידים הנתונים. וכך, במוזיאון הקוסמונאוטיקה עמדה קבוצת ילדות, חלקן בשמלות בלט, והקשיבה בעירנות להסבריו של מדריך צעיר שקסמו ניכר עליו גם בלי שפה והגיע אתן אל המוצג השני בשעה שאני גמרתי לראות הכל. והמוצגים, הרבה יותר מן המוזיאון האמריקאי המקביל שראיתי בשעתו, מדגישים את המנגנונים, את תוכם של המוצגים. סבלנות מוחלטת מגלים גם תושבי מוסקבה שמרכז העיר שלהם ריק מכלי רכב כבר יומיים, מלבד מכוניות משטרה ובטחון למינהו ואמבולנסים שאינם צופרים אלא רק משמיעים קול חריקה מבהיל: מוסקבה חוגגת בסוף שבוע זה 871 שנים להיווסדה. הערב זה מתחיל.

9.9.18

מוסקבה. ה"דגם למונומנט של האינטרנציונל השלישי" של טטלין כמעט שניצב במלוא הדרו מול עיני אבל אז נתקל במסך שליווה את הרצאתו של חוקר אמנות צרפתי, רהוט ואלגנטי גם למראה מלבד

רגליו שלא מצאו להן מנוח מתחת לשולחן, אשר הקריא מן הדף שראשו היה קבור בו בפני קהל של נשים בעיקר שחציין לא הזדקקו לתרגום סימולטני (מוסקבה, אחרי הכל) דברים על איליה קבקוב, שהתערוכה שלו ושל בת זוגו אמיליה (אבל בעיקר שלו), "לא כל אחד יזכה להיות מובל אל העתיד" נושאת הילת הביאנלה והטייט (והיא מאוד מעניינת), מוצגת באגף האמנות המודרנית ובת זמננו של מוזיאון טרטיאקוב, כמה מסעיר המודרניזם! ולמגינת הלב מוצג עכשיו רק חלק קטן מהאוסף. יתר אולמותיו בשיפוף ויתר התצוגה מעיד לאלו כיוונים משובשים ומעוררי מחשבה הלכה האמנות הסובייטית, עד שפגשה שוב את המערב בשנות ה-60 וה-70, לשבח או לגנאי, באמנות מושגית והיפר-ריאליסטית ועד לציור "סטלין והדב משתינים על ברית המועצות" מ-1991. קודם לכן, באגף אמנות המאות ה-18-19 לא הרחק משם, עוד לפני שהתגשמה הציפיה לפגוש את רפין המוכר מהבית, ממזמן, הפתיע אותי ציור המאות האלה לא רק בדמיון שלו לציור האירופי, שהרי מה הרבותא, אלא במבט החודר, ארסי לפעמים, על המציאות החברתית פנימה ועל מחולליה – בני אנוש. את לנין כל זאת אינו מייסר עוד. שקט-שקט הוא שרוע על מיטתו במוזוליאום, טובל באור הצהוב הנעים שנופל על פניו וחזהו, אדיש למתרחש סביבו: מכסה הארון המורם, הבד שהופשל מעליו, קהל המציצים ששומריו הנאמנים מהסים וממריצים אותו וכל הקונים והקונות בגום מולו. קרוב בגוף אך רחוק בנפש גם מוסילי הקדוש, עירום ומיוסר מאוד, שדיוקנאותיו שוברי הלב מצוירים על עץ ובד ועל הקירות בכנסיה על שמו בקצה הככר. ובערב – זיקוקים. הבנתי שיגיעו על פי תנוחתם של המאות שהצטופפו בככר, תנוחת הממתינים לזיקוקים, אבל יגעה מן המעבר בין כל דוכני היום הולדת לעיר ברחוב טברסקאיה ומסדרות המגנומטרים שעברתי בהם כל היום ושורות אנשי כוחות המשטרה המיוחדים אומן שירדו מאוטובוסים ועלו על אוטובוסים וצעדו בסך והסתדרו בחומות אנושיות בצורות בכל מקום – ויתרתי. 15 הופעות בלט, רובו קלסי, היו שם, פינות ישיבה ירוקות (אתמול ראיתי פועלים לבושים וסטים כתומים משקים אותן במשפכים), עשרות מסעדות ודוכני מזון מסודרים (וראיתי כיצד מתקינים בעזרת מנופי ענק את המתומנים ששימשו אותם העשויים קורות עץ מסיביות, פלסטיק מצויר וברגים עבים מאוד), חמש במות מרכזיות עם הופעות של פופ רוסי ואחת של להקת ג'ז שלא הצליחה לכוון את הכלים (ראיתי גם שם את הפועלים התלויים על פיגומים גבוהים בלא כל הגנה), עשרות מתקני יצירה לילדים (כולל פינת פירוק, הרכבה ובנייה של כלי נגינה), המוני בני אדם, ושקט, סבלנות, נקיון מופתי וכובד ראש. זה העניין, אני חושבת. כובד ראש. עלי להבין אותו עוד.

10.9.18

יסנאיה פוליאנה. שוב נקלעתי למאספת. הייתי צריכה לזכור כיצד קדחה אותי כבר פעם במבטה מוכרת כרטיסים באחד מצאצאיה של הטוטליטריה – שמותר לשתות בה כמה שרוצים (בצאתי הבוקר יצאה גם חבורה מתנדנדת מהבר לידי, מזכירה כל מיני נשכחות) אבל לנוע בשליטה – וסיננה: פספורט. אני מסתובבת בלעדיו, מרגישה כך פחות מלוכלכת. נמצא המוצא: האלקטריצי', המאספת החשמלית שעוצרת בעשרות תחנות ונכנעת בפני כל רכבת מהירה ממנה, נעמדת ומחכה שתחלוף (כלומר, רכבת של פרובינציאליים, של החלשים). שם מותר. ברכבת יש בעיקר נשים מבוגרות עם סלים ועגלות, גברים מבוגרים בגפם ומשפחות צעירות. יום ראשון, ונוסעים לקניות בעיר אחרת ולבקר קרובים. שולי המטרופולין תחילה, דומים לה, אחר כך פרוורי השיכונים מחד, עוד ועוד, ומפעלי תעשייה כבדה מנגד, פעילים ונטושים, ואז מרווחים של נוף טבעי (יער, שדות בור, נחלים וגדותיהם), עיירות וכפרים ואנשים מתהלכים בשבילים. הכפרים בלי חקלאות סביב. רק גני ירק וחמור רועה באחו. ניסיתי לברר מה אני רואה, כחלק מהמהלך המורכב של החקלאות הסובייטית המאוחרת והפוסט-סובייטית. ללא הועיל בינתיים. הרכבת מתמלאת ועולות ובאות המוכרות. נעמדות בקצה הקרון, פורשות ומציגות את מרכולתן ונושאות דברים קצרים בשבחה. יש הרבה מה למכור וחלקן עומדות בתור. גרבים נמתחים, תיקי בד חזקים במיוחד, סרפנים צבעוניים, חולצות חגיגיות, מכנסי טרנינג נוחים, מפות פרחוניות, מגבות ומגבות מטבח גדולות במיוחד, כפות עץ מכל הגדלים ופנסים. הנשים לידי בוחנות את הסחורה, מתדיינות עם המוכרת, שהיא לפעמים מכרה, וקונות. יש קצת פטפט וצחוק אבל הקרון מתעורר לחיים

ממש כשמוכר הכפות מציג את ה"מלינקי", כפיות זעירות בשני דגמים. כעשרים קונדוקטוריות שבות ובוחנות את הכרטיסים ושני שוטרים חמושים באקדחים ואזיקים עוברים ובוחנים את הנוסעים. אז הגיעה המנגנת באקורדיון, ניגנה נהדר ושרה בקול דק וצורמני. פרצתי בבכי. לאחוצה הגעתי אחרי עוד מיני טלטלות. החמיצו לי שם פנים והעמידו אותי בפינה. שיבשתי את הסדר, לא הזמנתי מקום בסיור לתיירים, התעקשתי להצטרף לסיור רוסי. לבסוף הסכימו. האחוצה ענקית ונופה נהדר, נוף שדרות לבנים ושבילי כורכר נדרס למדרך בקול נעים, שבילי-שבילים הפולשים אל היער, מרבדי עשב ושיפולי גבעות. הבית מפתיע בצניעותו היחסית, נראה כמעט מאולתר בחלקיו, ואני לוקחת ממנו את זה: הכסא הנמוך להפתיע מול שולחן הכתיבה, החילופים התכופים של שימושי החדרים, והמשפחתיות החזקה שעולה ממנו. קברו של טולסטוי, בעומק שטח האחוצה, אמנם צנוע כפי שביקש – תלולית עטופה ענפי אשוח ואמרת גלדיולות אדומה-לבנה מעליה – וגנדרני עד מאוד בצניעותו. אבל למי אכפת. כל הדרך חזרה הייתי עסוקה בתכנון נקמה רותחת באשה שישבה לפני וסירבה לסגור את החלון הקר מאוד מעליה, מסמנת לי במחווה פוטרט שאעבור למקום אחר אם לא טוב לי. כשאין מלים, הידיים רוצות לדבר.

11.9.18

מוסקבה. אתמול, במרחב כלבבי – תשתיות ענק (רכבת, כבישים, גשרים, מנהרות), שטחים ריקים (רק כלב אחד משוטט בשדה בור גדול סמוך לבונקר של סטלין השמור שמירה הדוקה גם היום, שלא הצלחתי להיכנס אליו כי שוב סררתי ולא נרשמתי מראש), נופי תעשייה ושיכונים באופק, מה שנראה לי כמו פארק-נושא "קרמלינים", האצטדיון של לוקומוטיב מוסקבה, גם הוא בשיפוצים, וריק כללי גדול –

נמצא גם הקניין. אין דומים לו במרכז העיר – אותו פוסטמודרני קבלני, על הזוויות חסרות התוחלת, הזכוכית הכחולה והשילוט הבוטה – אבל בשוליים יש. נכנסתי. לבבי התרחב: הקניין, בן שתי קומות, עשוי שדרת עמודי אלומיניום מקושטים בקצותיהם ומציג שורה ארוכה של חנויות לממכר מעילי פרווה, אלה בלבד, ולצדן מתפרות, כולן של בני רפובליקות מרכז אסיה. ריק גם כאן, לגמרי, והמוכרים והמוכרות, היושבים על כסאות בפתחי החנויות, מלווים במבטם כל נכנס ונכנסת מרגע שהגיעו ועד שיצאו. בני רפובליקות מרכז אסיה ובנותיה מנהלים גם את דוכני הירקות והפירות בשוק דורוגומילובסקי במזרח העיר, שבכולם מוכרים הכל בלי התמחות תמטית (רוסיה, נדמה לי, מספקת את כל צרכי המזון שלה בכוחות עצמה) ובדוכני החמוצים השופעים יש גם שומים ורדדים, ולמעלה, בקומה השניה – כל טוב שאינו מזון והוא בזול. בין קיר הבניין החיצוני לגדר המתחם יושבות נשים זקנות על ארגזים מציעות כל מה שנשאר – בובות, בגדים, תיקים, שעונים וכלי מטבח. במבחן הקומה השניה, השלישית ליתר דיוק, עומד – ודאי שלא מבחירה – גם פסל פטרובסקי במרכז העיר ממש: דלתות סתם ומשרדים משמימים. כי כאן כבר עניין אחר. פסנתרן מנגן שופן והגברים בבית הקפה המצויץ לבושים ונעולים קלאסה. בחוץ מטופף מחנה-המכוניות-בחניה על קצות אצבעותיו אל ג'יפ לבן ופותח בזהירות את הדלת. הגברת יוצאת, בוחנת את השמיים, מתלבטת, מחליפה את הסוודר בז'קט ופונה ללכת. מחנה המכוניות פונה אז לאחור, מוציא ממחבוא סמוך פיסת קרטון וניילון, מכסה את רצפת המכונית והמושב ורק אז נכנס ומסיע. הגברת אולי תקנה בפטרובסקי ואולי בכלל בפריס, ובהחלט תמצא בו מותגי יוקרה אירופים, ובכל זאת כאן, וגם ברחוב טברסקאיה, עיקר המותגים רוסיים. הרחק הרחק משם אני מתהלכת בשכונת שיכונים סמוכה לשוק, בצל מתחם מגדלי המשרדים של מוסקבה, שכדרכם מתגודדים להם יחדיו, שכונה המזכירה ולא בכדי את השיכונים העבריים אבל גדולה בהרבה וירוקה, למרות ההזנחה הניכרת (ובכל זאת, כמו תמיד, נקי. גורפות העלים גורפות אשה-אשה לפי שיטתה: האחת עורמת ערימות קטנות והאחרת – שורה ארוכה, שאחר כך הן אוספות במטאטא קטן ויעה), ניכרת על הבתים והגינות והמתקנים וגם על תושביה של השכונה, כולל סבים וסבתות עם נכדיהם. ואני מיטלטלת עם העיר בין הדלות הזו לפאר של מרכז העיר, שקשה לתאר עד כמה שופץ ועוד ישופץ ובאיזו השקעה, ושוב פוגשת את המוכר לי, מאוד מוכר, בתערוכה על הקומסומול במוזיאון מוסקבה, שם מוכרת הכרטיסים, פרבוסלבית אדוקה, התעקשה להזמין אותי לביקור על חשבונה לזכר סבא שלה, יהודי שנמלט מפולין. ממש עכשיו יצאתי באמצע מהפקה של "השחקן", שלוש וחצי שעות, ב"סטניסלבסקי אלקטרוטיאטר", מיד אחרי שקוסטיה העניק את פגר השחקן לינה, כי לא הבנתי כלום. הבטיחו לי כתוביות באנגלית ולא היו. אז שתדווה נטאשה: באולם מלבני מוארך נמתחת במה ומשני צדדיה יושבים הצופים. השחקנים, לבושים שחור, מתהלכים על הבמה כמו דוגמנים (וגם נראים כך) ומדברים את הטקסט, לא משחקים אותו, חוזרים שוב ושוב על משפטים. יש כל הזמן עיסוק בפעולת ההצגה (כראוי, אני יודעת), כולל מסכים, אבל בלי סמנטיקה אי אפשר. ואכן, אמש, בבית הכנסת קורל, שהחזן בו היה בעל קול גדול כפי שהבטיח לי בחור דק לפני כמה ימים כשההכנות לחג היו בעיצומן והקהל לא יותר מסביר פנים מהקהל הכללי (המגיב, נדמה לי, בשילוב של חרדת שפה זרה, בוז לזרים מסוג תיירים ובטחון בתרבותו והסתפקות בה, ודאי שלא בסתם אנטיפטיה או התנשאות), הציג הגבאי את מספרי העמודים המושרים במחזור לטובת הנשים בעיקר, אני מניחה, שאין קוראות עברית. ואני התפללתי בקול גדול כי "כל הרשעה כולה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ".

12.9.18

מוסקבה. פניו היפים והחכמים של צ'כוב עולים מכל פורטרט שלו בתצוגה המלבבת בביתו המוסקבאי, ורק יצאתי מיד רציתי לשוב, לנקוש על הדלת עם שלט הברזל "דוקטור א.פ. צ'כוב" ולהתאשפז. אחר כך התענגתי שוב על המודרניזם, אדריכלי הפעם (המגדל של שוקוב, הבית של מלניקוב, פרויקט המגורים נרקומפין של גינזבורג – למרות שבכולם התאפשר רק מבט מבחוץ), ושוב הוצפתי בתחושת גדולתה של התרבות הזו והמהפכנות שלה. היכן? הדיכוי הסטליניסטי והמלחמה הגדולה עשו בהן שמות, נאמר, והוטטליטריות הנוכחית סותמת עליהן את הגולל. אלא שאני מזהה אותה, את הדרמה המודרניסטית הגדולה על היצר הגדול שלה, כאן, במונומנטליות של העיר. לא ראיתי כמותה בשום מקום אחר ויסודה בגודל, לא בגובה: ההתפרשות שלה, השדרות הרחבות (אין כמו הסאונד של כביש 14 מסלולים סואן!), כל פסלי השליטים, אנשי הציבור והאמנים, שלטי ההנצחה המפוסלים על קירות הבתים, מאות המוזיאונים, ההדר של תחנות המטרו (המעידות כי גם הן, בדומה לתחנות הרכבת, שימשו קתדרלות של הקפיטליזם), השיכונים העצומים, אלפי בנייני הציבור, ושבע האחיות של סטלין, גורדי השחקים הפזורים בעיר ונוכחים בה נוכחות אימננטית וחולשת הרבה יותר מזו של המגדלים הניאו-ליברליים. מפעל השימור אדיר הממדים, שגולש הרבה מעבר למרכז העיר ומותיר בחלקיה רק איים של המראה הישן הנסבל (וגם מעלה אגב כך שאלות קשות על שימור ותוחלתו), מעצים מאוד את הדרמה. ואפילו הרוסים גופם, שליאינים, ועוד יותר כאשר הם לבושים מדים ומגולחי ראש (ורק, מישהו החליט לשלב בתלבושת החיילים תיק צד חום עם אבזם, נשי משהו, והרושם מתרכך). אבל ככה אי

אפשר לחיות, ועוד לפני האינטימיות הביתית נוצרת אינטימיות בחוץ – הן בבתי מרכז העיר של המאה ה-19 בעיקרם, ששעריהם הגדולים מובילים לא פעם למתחמים ומעברים בקנה מידה אחר שיש בהם חיים, והן בשיכונים, המוקדמים והחדשים יותר, שגם הם שזורים שבילים וגנים ופינות לשהות בהן. והשפה, כל כך רכה.

לפני כמה ימים, סיפרו לי, היתה במרכז העיר (ובמקביל בערים אחרות) הפגנה במחאה על המדיניות הכלכלית-חברתית של פוטין. כמה אלפי מפגינים, חלקם הוכו ומאה נעצרו. יש שוטרים בכל פינה רחוב ושומרים בכל בניין ובדיקות בטחוניות למכביר ומכוניות משטרה טסות ברחובות נון-סטופ וסותמים את הפיות. נכון. ויש, פנימה, התנשאות כלפי מי שאינם רוסים ולבנים, כלומר יוצאי רפובליקות מרכז אסיה, כך אומרים לי (לא הספקתי להגיע לשכונות הדרומיות הקשות, שם היו הפגנות אלימות נגד זרים). אבל לא פגשתי (בעיר) עוני כמו שיש במדינות עם ותק קפיטליסטי (נוכחתי בזה בעוד מדינות קומוניסטיות לשעבר) והגיאוגרפיה של המגורים אינה אתנית מובהקת, אני מבינה. אכן, אנשים הולכים לבלט ולתיאטרון ולמסעדות וברים ושוכחים, כמו בכל מקום, את מי שלא הולכים. מותר להם עכשיו יותר לשכוח. האוליגרכיה כאן, וככל שתתפשט ואתה הנדבנות המתעתעת ישגה ויפרח ודאי עוד הפסאדיזם ויגדלו עוד הפערים ומוסקבה תידמה עוד למקומות אחרים, מוכרים. מחר פטרבורג.

13.9.18

סנקט פטרבורג. יצאתי מהרכבת, והגעתי לחוץ לארץ. ניתכתי בגשם שוטף הישר לנייבסקי פרסקט, שעליהן נכתבה הרי מחצית הספרות של המאה ה-19. אלוהים אדירים, איזו אלגנטיות! ומיד – בלגן.

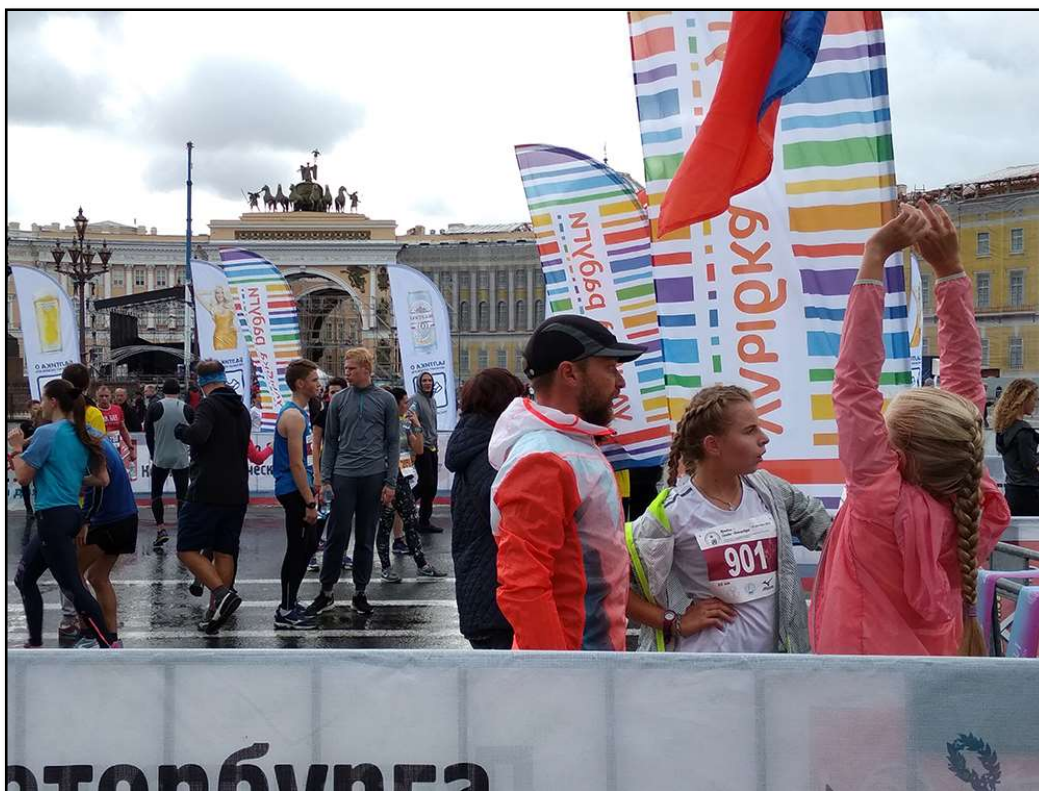
פושטי יד ושוטרים עטים על בעל חזות. בערב, בבר היפר-היפסטר בשכונת מגורי שנדמית לי מצויה בתנופת ג'נטריפיקציה אל-חזור, אני מסכמת עם ותק של עשר שעות מערבולת שמחוללת בי העיר במחשבה על ערים. כי אחרי סיבוב חזיתות (ארמון החורף! כנסיית הגואל שעל הדם! המוזיאון הרוסי!), עם התורים, הדגלונים, חנויות העתיקות והמותגים, המשכתי ללכת, והגעתי לאזור תחנת מוסקבה. חנויות, דוכנים, קיוסקים – העיר התעוררה לחיים, ואני, סרבנית עיקשת של האורבניזם-החדש, נמשכתי לשם כדבורה אל הצוף. ברחבה שלפני "גלריה", קניון שהאדריכלות שלו ותיקה ומותגיו מעודכנים כדבעי, התקהלו המון אנשים: ראפר-העל הרוסי טימאטי, לא פחות (הון אישי 20 מיליון דולר, למרות שעם רומן אמברמוביץ' 8.1 מיליארד יש לאן לשאוף), עמד להופיע (בחסות בלק בורגר ופריימביף). לא ראיתי אותו לבסוף – נערה אחת שעמדה סמוך אלי שאפה במופגן שאכטה ורוקקה ריקקה רבתי, ועוד פעם, משל היתה טימאטי אולי, ובי הכתה ההכרה שאני האדם היחידי מעל גיל 19 ברחבה והלכתי משם. קנה המידה בעיר אחר. ניכר שצמחה מן הגרעין שלה, ולמרות שתוכננה כדבעי והיו לה מודל ברור ומתכנניו היא לא נסמכה על פרוגרמה גרנדיזית כמו המעגלים של מוסקבה. לא שחסרה גרנדיזיות, אבל היא זו של קלסיקה. הרחובות בנויים בקנה מידה צנוע יחסית, הם עשויים רצף של בניינים ולא מופע זיקוקים שלהם בנפרד כמו שם, והמראה ותחושתו – פטר הגדול יכול להתפנק בקברו – כה אירופי, כה מוכר. אבל רגע. רגע. האופק של פטרבורג מציע ארובות, עוד ועוד. יותר מכל עיר אחרת היא גילמה את מהפכת התיעוש הסטליניסטית. וזו אכן קבלת הפנים שלה מדרום, מכיוון מוסקבה: עוד ועוד מפעלים. לפנייהם, בין הערים, ברכבת הטסה ואמנם מתנהלת כמו טיסה (נהג הקטר, הקפטן, מברך בנסיעה נעימה ודיילות עוברות בסך עם עגלות), כשנרפית לרגע תחושת החנק של נסיעה נמשכת בלב יער ללא אופק וללא מוצא, נראים הכפרים, פזורים בלא סדר ניכר לעין, בתי עץ עם גינות ירק, דלים תחילה, חלקם אפילו הרוסים, שכלל שמתקרבים למטרופולין הם גדלים ומצטופפים. כפרים ויער. ומהם, תמונה אחת: איש שפוף הולך בשביל עפר, דוחף לפניו עגלה עמוסה.

15.9.18

פטרבורג. פחות אלגנטית. בצהריים, בדרך הארוכה למנזר אלכסנדר נייבסקי, ותיק וקדוש ויפה מאוד, הלכתי והתרחקתי ממרכז העיר והנוף השתנה ונעשה בהדרגה לנוף שיכונים מוזנחים, תעשייה ותשתיות. הבתים לעתים אותם בתים אלא שהזמן השתלט עליהם. גם שדרות מרכז העיר והכנרות שלה (למעט אולי כנר הארמון השמורה בפורמלין, שתיכף יחזור) אינן למעשה מה שהעין מחפשת וכמעט תמיד מוצאת – יפי הצורה והקומפוזיציה, עיטורי הברונזה והאבן, הירוק, הפסטל, הצהוב והזהב, אלא כל מה שדבק בהם ונעשה לבשר מבשרם – תשתיות בנות כל הדורות (מרזבים שחודשו, מים, חשמל וכבלים, אלומיניום, ניאון ודומיהם). מחוץ לגבולות העיר המוכרזת של יונסקו"א אי אפשר עוד להתמסר לאשליה. בחזרה, לפנות ערב, נוכחתי שלעת עתה אין צורך להתרחק בעצם – ממש בשולי נייבסקי פרספקט סגרו אז את הדוכנים בשוק אפרקסין, שוק של חפצים בזול שגולש גם אל הרחובות סביב וככה הוא נראה. לעת עתה, כי בחלקים שלמים של המתחם הגדול התחילו לשפץ ועוד נראה שם את התיירות. בין לבין, במוזיאון האנתרופולוגי והאתנוגרפי, תהיתי מה חושבים על תצוגתם התיירים הקוריאנים, הקבוצה הכי בולטת בין קבוצות התיירים (מעניין מהו ההגיון החברתי, התרבותי, של הגיאוגרפיה של התיירות שאני פוגשת). כולם שם, כלומר מי שיכולים להיחשב שבטים, אחרים ורחוקים. ברור, המבט הרוסו-צנטרי הלבן, שנשמך מאוד על ידע אירופי, ניכר בעיקר בכסותו המדעית. אבל איזה קסם! קסם החפץ. מה לא? בגדים, חפצי יומיום, כלי פולחן ונשק וכלים חקלאיים, וגם דיורמות ומודלים קטנים. שיאו של הביקור הוא אוסף המוזריות של פטר הגדול, כולל עגל בעל שני ראשים, עשרות

עוברים בכל עיוות אפשרי (שמורים בפורמלין), איברים שעברו מניפולציות כימיות שונות כדי להנהירם לעין החוקר ועוד כל טוב. אלמלא ידעתי שהאוסף נשרף בשעתו ושוחזר ספק אם הייתי יכולה לצפות במוצגים. החפץ עומד גם במוקד התצוגה בביתה של אנה אחמטובה, הבית שהתגוררה בו שנים ארוכות, ממנו נלקחו בנה, לב גומילב, ובן-זוגה ניקולאי פונין, אל הגולאג, ושם התייצבה מול החלון מדי יום כדי שסוכן הנ.ק.וו.ד. יודא שלא התאבדה בדומה לצבייטבה, מאיקובסקי וייסנין. חפצים מקוריים (אלה שתרמה המשפחה) ומשוחזרים ממלאים את התצוגה, שגם חסרה במוצגה ומובילה אותנו מן המסדרון של עידן הדירות השיתופיות ועד למופע אינטראקטיבי לואו-טקי להפליא ומלא פרטי פרטים, הכולל הקלטות שלה. נדמה לי, ולא מכאן ועכשיו, שיש שמרנות גדולה (כך היינו מגדירים זאת) במתודולוגיה הרוסית של לימודי הרוח והאמנויות. הם טלאולוגיים ולינאריים והיו מתקשים לעבור את הסף בכמה מבירות המערב. אבל איזו יסודיות ואחריות! ונשמה. השומרת באולם המבוא התעקשה ממש שאשמע את ההסבר המוקלט בחדר האחרון, חדרה של אחמטובה. היא ידעה למה. שוב נעורו בי הגנים, שוב יצאתי בדמעות. ואם בכוחם של שליטים מדובר, משאיות להובלת עצורים של אומון שראיתי בדרך חונות לצד תעלה פסטורלית ויחידה מסודרת בשלשות שהצצתי אליה מבעד לשער ברזל גדול מבשרות את הבאות כנראה: מחר הצהריים אמורה להיות בעיר הפגנה נוספת נגד העלאת גיל הפרישה. ומקדושת הערב בחזרה לקדושת הבוקר: בדרך לתיאטרון מרינסקי ראיתי אב עם שני בניו, חבושים כובעי מצחיה ולבושים מעילים צבעוניים שמהם הציצו פאות וציציות. הלכתי בעקבותיהם. שניים חלפו לידם, הסתכלו לאחור וגיחכו. בבית הכנסת קורל העצום וריק מעט ביחס לגודלו פשטו האב ובניו את בגדי החולין ונותרו בחליפות שבת וכיפות. האב נעמד לדבר עם מישהו, הבן הצעיר חיפש אותו בעיניו, אחר כך ניגש האב לקחת את תיק התפילין והטלית מן התא, התיישב לצד בניו, התעטף בטלית והשתקע למשך שעה ארוכה בקריאת עלון בית הכנסת. הדינמיקה של בית הכנסת, כהרגלה – הילדים הקטנים שיחקו מחבואים בעזרת הנשים, רצו ארבע קומות למטה לאולם, טיפסו על הבימה ועלו בחזרה, אשה אחת התפללה בדבקות ושתי אחרות לא הפסיקו לדבר, בחורים מלאי גנדור וגינונים הסתובבו באולם. ברור היה שגבולות בית הכנסת הם גבולות קהילה ושמצאתם זה קצת אחרת. ולא לגנאי דוקא. קצת אחר כך, אשה במכנסים ירוק-רעל, נעולה נעלי עקב כתום-אש, קנתה תירס צהוב-צהוב לבתה שנשרכה אחריה כולה ורוד.

17.9.18

פטרבורג. אחרי שהשתחררתי מהארמיטז' מיהרתי לככר לנין, אל ההפגנה. לפני הגשר, מרחק לא מבוטל ממקום ההפגנה, חנתה משאית עם חלונות מסורגים ובתוכה עצורים. מכאן ולאורך כל הדרך עד לככר ראיתי עשרות ניידות וכלי רכב אחרים, משטרתיים ושל האומון, עשרות אוטובוסים שהביאו את השוטרים, את המוני השוטרים עצמם, וכשהתקרבת, עוד שתי משאיות מלאות עצורים, אמבולנסים, כבאיות, מכליות להתזת משהו, ובככר עצמה – שנמצאת למעשה רובה בשיפוצים, מול תחנת הרכבת פינלנד בארכיטקטורה סובייטית מרשימה, ככר שבה נשא לנין נאום חשוב – עוד שתי משאיות של עצורים, שוטרים, ניידות, גי'פים, אוטובוסים וקומץ צעירים שנראו לי פליטי ההפגנה, לא מסוגלים להיפרד באופן המוכר לי מאוד וסביבם שוטרים. ובתוך כל זה, רק שניים צילמו פעם אחת, בחטף, את הנעשה, את הלאחר-מעשה, ואשה מבוגרת אחת צעדה הלך ושוב לפני התחנה, נושאת את דגל ברית המועצות מודפס רק מצד אחד. פגשתי, אני מניחה, את אותם עומדים מן הצד, בערב בתיאטרון מרינסקי, בבלט על פי פטרושקה וסימפוזיה בשלושה פרקים של סטרווינסקי, לבושים חגיגי (שמלות ארוכות, קטיפה, תחרים ושאל פרווה אחד) אבל מגיבים באיפוק, אולי כי הבלט מודרני, כך הוגדר, ולמרות שהציע פרשנות תיאטרלית ומילולית מאוד למוזיקה. המהפכנות של המוזיקה עודנה שם, מרתקת כל כך, אבל המהפכה עצמה בינתיים בבית המעצר. קודם לכן, בפטרבורג דמעלה, הסתובבתי בין שלושה מיליון פריטי אוסף הארמיטז'. הכניסה משתקת: עמודים אדירים, גרמי מדרגות מפוסלים מעוטרי זהב ואדום מלכותי, נברשות ענק. המומה, הנחתי לרגלי לשאת אותי. הגעתי אל מערכת תצוגות הפנים של הארמון, מהמאה ה-19 ועד לניקולאי השני. מוצפת באחת עד בחילה,

התחלתי להתבונן בפרטים. שוב, החפץ ודמותו: פורצלן, אבנים טובות וציפויי זהב, נחושת, זכוכית ובעיקר עץ – יפה ועשיר של השולחנות והשדות והכסאות ומסגרות החלונות וכלי הנגינה – ועודפות מסתלסלת הלאה והלאה של עיטורים ריאליסטיים (פרחים, פירות) וגאומטריים. הצעד הזה לאחר הועיל, תמיד הוא מועיל, ובלבד שאחר כך מתייצבים נכוחה מול השליט. תצוגת הציור האירופי של הארמיטז', הפיסול הרומי (ואחד יוני מקורי!), הארכיאולוגיה, הפורצלן, הזהב, המדליות והאכסניה עצמה אינם יודעים שובעה ומאביסים גם אותנו. אבל זהו העניין: להחדיר אל מתחת לעורנו את הגדולה. זה אינו ריבוי שמאפשר ברירה ועמדה או מציג אותן כדרך האוצרות הדעתנית במחוזותינו אלא עודף מסחרר. יותר, נדמה לי, מהלובר, הבריטיש מוזיאום או המטרופוליטן. ובניגוד לאלה, שהאימפריאליזם הנוח אפשר להם לשדוד בחדווה וצדקנות, כאן בנוי האוסף ביסודו על רכישה והפקעה. החל בקתרינה הגדולה, שרכשה אלפי פריטים מאספנים אירופים, דרך השלטון הסובייטי שהפקיע את אוספי הצארים והעשירים ועד לזמננו. זמן הנדבנות האוליגרכית.

18.9.18

פטרבורג. אפילו בשנים האימות והנוראות של המצור על לנינגרד, שנות מוות המוני ורעב וכפור, לא נגעו בעצי גן הקיץ שהקים לו פטר הגדול בעזרת גן הולנדי ושורת אדריכלים איטלקים וצרפתים וזכה, בעקבות שחזור ושימור מסיביים שביצעם נמסר לידי חברות פרטיות, להימנות עם רשימת הגנים אתרי מורשת עולמית של יונסקו". מוזיאון ההגנה והמצור על לנינגרד, שהוקם חודשים ספורים אחרי הסרת המצור, סגור עכשיו ואי אפשר להיעזר בו כדי לנסות להבין כיצד זה ייתכן. כיצד קרה שהנצורים,

שמיעוטם אף אכלו בשר אדם כדי לשרוד, לא העזו לכרות את העצים. זה קשור אולי לעובדה שאין, למיטב ידיעתי, אדם בהיסטוריה המזוהה עם עיר כפי שמזוהה פטר עם העיר שהקים. וזאת למרות שכשהרחקתי היום צפונה ומערבה, עוברת בין האיים, הלך ונעלם הגיונה של העיר ההיסטורית ואת מקום הפרספקטיבות האופקיות והגאומטריות המוקפדת החליף נוף מובהק הרבה פחות, שארגונו אינו אחיד והדוק ועקרוניו האסתטיים לא ניכרים אלא הוא עשוי בליל של סגנונות ומקורות ושימושים והאוטובוסים והחשמליות בו מיושנים ומקרעים. כך עשוי עיקר העיר, לא כמו מרכזה ההיסטורי המזוהה אתה. עם זאת, יש גם שיח אחר, המתגלם למשל בהתייחסות לעברה הקומוניסטי של העיר. במוזיאון להיסטוריה הפוליטית מציגים את ההיסטוריה הרוסית והסובייטית בכלל מראשית המאה העשרים מנקודת מבט נטולת פניות, כך מוצהר. ברוח המסורת המוזיאלית שאני פוגשת כאן, גם זה עמוס מסמכים ותצלומים וחפצים, מרתקים ככל שהעין משגת (מלחי הפוטימקין בנמל ברומניה!), אבל הוא מעמיד את הפוליטי בעיקר על שניים: כוחו של השלטון, האידיאולוגי והפיזי, וחופש הביטוי. שלטון, תרבות ומעט מאוד כלכלה וחברה. לא הרחק משם, בדירתו המשוחזרת של סרגיי קירוב, מזכיר המפלגה הקומוניסטית בלנינגרד, צייד חובב נלהב, בעל ספריה ענקית ומגוונת להפליא של אינטלקטואל, הכוללת ספרים אסורים, עם מיטב חידושי הטכנולוגיה הביתית הסובייטית ודיוקנאות של סטלין על הקירות (שלא הועילו לו לקירוב, הוא נרצח ב-1934), עולה רושם חי ומקומם על אורחות חייו של איש שלטון, והוא מתנגש התנגשות כואבת עם תצלום של משפחת איכרים מתחילת המאה שראיתי במוזיאון ההיסטוריה הפוליטית, המזכיר להפליא את תצלומי המאחרים יותר של רוברט אוונס מדרום ארצות הברית. אחר כך הרחקתי הלאה, והסדר המעורבב התחלף בסדר חדש, פרוורי-מתחמי, של בנייני מגורים רבי קומות וקניונים, בדגם שהוזכר כבר ומאפיין מקומות שונים ורחוקים מאוד זה מזה על פני כדור הארץ. בהמשך טבעי למרחב הזה, בשר מבשרו, מזדקר מגדל לח'טה, הגבוה באירופה, זה עתה נחנך, שחברת גזפרום הממשלתית (במניות רוב) העבירה אליו את המטה שלה והוא עוד ישנה את פניה של העיר. מטחים של גשם חודר עצמות ורוח עזה נשאו אותי אל מרגלות המגדל, שבמרום גגו המשופע של אגף מאגפיו עמלו פועלים לבושי סרבלים כתומים על התקנת לוחות מתכת דקורטיביים.

19.9.18

פטרבורג, האזור הכפרי. עם נהג המונית שצוות המלון שידך לי כדי שיוביל אותי מחוץ לעיר, לא אל הארמונות הפרווריים של פיוטר, יליזבטה ויקתרינה אלא אל האזור הכפרי סביב, הגיעו לגודל השמחה גם מדריך ומתורגמנית. איליה, אלכסנדר ודריה. עולם ומלואו נגלו לפני, מה שראיתי במו עיני ומה שהראו לי – חוויות שאינן מתחברות מאליהן. מרחב שטוח של ביצות ויער, אגמים מלאכותיים, כפרים חצי-נטושים, עיירות קטנות, אתרי הנצחה, אתרי טבע, דרכים מהירות, כבישי בטון מלאי מהמורות ומסילות ברזל. הכפרים כאן, מרחק כ-100 קילומטרים מהמטרופולין, חוסים, ברצונם או שלא ברצונם, בצלה. הם תלויים בה תלות בירוקרטיה עמוקה. חלק מתושביהם עובדים בעיר ובנספחיה – המפורורים, המתגוררים העונתיים (שהפכו את בתי הכפר לדאצ'ות), שכירים במפעלים (משחטת עופות ענקית בבעלות הולנדית למשל), מי שכורתים את עצי היער, לא תמיד באופן חוקי, ומוכרים אותם. האחרים, כמעט כולם זקנים, מתפרנסים מהפנסיה (בסיכון) ומגן הירק המקיף כל בית כמעט. החקלאות הגדולה – בנוף שעברתי נראה רק מקצתה – שייכת לחברות גדולות, חצי-פרטיות. גזפרום, למשל, שידה בכל. הם בנויים חלקם סביב דרכים בין-עירוניות, שעד לא מזמן לא היו סלולות כלל, יש בהן בדרך כלל מכלת קטנה, סניף דאר לפעמים, ואין בהם בית ספר אלא רק במרחק נסיעה באוטובוס. בדרך כלל אין ממש אוטובוס, ונוסעים ברכבת הפרוורית. מהסובחוזים והקולחוזים נותרו רק שלדי בטון של מבנים ובתי עץ בסגנון הסובייטי הכמו-מסורתי המלא חן, שחלקם שופצו כדבעי, חלקם נותרו על כנם מאוכלסים ומתפוררים לאטם, ורבים מהם נטושים והרוסים. נכנסנו לבית אחד כזה, בלימבו שבין קיומו הישן הניכר לעתידו המר. שני עצי תפוח עמוסי פרי ניצבים בחזית – האחד של תפוחים אדומים חמצמצים והאחר של ירוקים מתוקים. דלתות הבית קטנות, חדרי צרים, גג חצי-הרוס, קירותיו

מתקלפים – הטפט ושכבת הקרטון הדחוס עד ללוחות העץ של הקירות, תנור המתכת מתפורר ותנור הלבנים המאוחר יותר ניצב איתן, במסדרונות נפערים חורים אל חללי אחסון גדולים ובמרפסת המקורה נותר כסא העץ של בית הכסא. הבית אינו ישן מאוד, הוא נבנה בשנות ה-60, ושרידי הריהוט המקורי הפשוט עודם שם. קרוב לודאי, אומרים לי, שיורשיו עברו כמו כולם להתגורר בעיר או בפרווריה כי לא רצו לחיות שם וידעו שלא ימצא לו קונה והניחו לו לגווע כך. בכפרים אחרים יש בנייני שיכון בני שתי קומות עשויים לבני סיליקט, 12 דירות קטנות או יותר בכל מבנה, נעוצים סתם, לא מגודרים ולא מטופחים, ששימשו למגורי עובדי הקולחוז או המפעלים ועכשיו הם מאוכלסים בידי מי שזה מה שהם יכולים להרשות לעצמם. האזור כולו, מדרום-מזרח לעיר, היה שדה קטל בעת המצור, ונהרגו בו גם 80 אלף חיילים גרמנים הקבורים בקברי המונים באתר שמור ומטופח בידי ארצם, מטופח הרבה יותר מאתרי הנצחה סובייטיים הפזורים שם. הכניסה בחזרה אל סנט פטרבורג, כמו היציאה ממנה, עוברת דרך שטחים שהיו עד לפני עשור או שניים שטחי שדות ויער ועכשיו יש בהם מפעלים, מחסנים לוגיסטיים, שכונות פרוורים של המעמד הבינוני, שיכונים מסובסדים למעוטי יכולת, שדרה רחבה ומצדדיה בנייני הממשל הסובייטיים, שיכוני סטלינקה הנדיבים יחסית וחרושצ'ובקה המינימליים, ופקק אדיר בכיוון דרום, בעיקר של משאיות – בשל הסנקציות, היבוא לרוסיה לא נעשה ישירות אלא בין היתר דרך נמל הלסינקי. אתמול, במוזיאון האתנוגרפי, ראיתי את בתיהם של כפריים אחרים, בני תרבויות המיעוטים של הרוב, מוצגים בדגמים קטנים וגדולים, בתצלומים ובבובות, מוקפים בחפציהם, וביניהם אפיזודות מחייהם של היהודים בני הארץ. מלבושיהם, כלי הנגינה וכלי הפולחן שלהם, ששימשו אותם אמש בתפילת יום הכיפורים. שוב האב ובניו, שוב הבחור המגונדר, והפעם גם חזן בעל בס-בריטון, ששר כל נדרי פותח שער.

22.9.18

פטרבורג, מוסקבה. מילה על התיירות שלי: היא מתמסרת בהנאה לאפליקציות. אני מכירה על בשרי תיירות אחרת, זו שתבעה שעות של חיטוט במפות נייר בעלות תוחלת חיים קצרה ושינון והשלמות לשם ההבנה. אני לא נכנעת אפיים ארצה, יש גבול. הן לא יגידו לי איך ללכת, אבל כן יסמנו לי כיוון, ימצאו לי אוטובוס בשבירר שניה, יסבירו לי אם רק ארצה מה אני רואה ומה לא. (ומילה אחרת על התיירות שלי: היא מעדיפה בתי מלון ואת האינטימיות המשונה שנוצרת בהם על פני האופציות הכמו-ביתיות. ועוד אחת: נדמה לי שכמו יתר התיירות כאן היא ילודת החידוש שיש עוד באפשרות לבקר ברוסיה: כנסיות ששבו להיות כאלה, אתרי צארות מואדרים ומסחר משגשג הנלווה אליהם). בני הדור הפוסט-קומוניסטי ובנותיו מכירים את האפליקציות טוב ממני בהרבה. ההבדל הדורי ביניהם לדור שלי ושל הורי ניכר מאוד לעין: גלובליזציה מצד אחד, בביטוייה כנראות מערבית (האתי נובע מן האסתטי אמר ברודסקי בטקס הנובל, נאום שחלק ממנו מופיע על הקיר במוזיאון לאמנות רוסית מודרנית בסנט פטרבורג), ורוסיה בדמותה הישנה, מהצד האחר, שאני מכירה קצת מהבית ועבר דרך הסובייטיות (ושניהם, כך נראה, פסחו על המודרניזם. היה-כלא-היה). לצד זה, צעירי רוסיה הם רוב בין תומכי פוטין. הצירוף הזה אינו מפתיע בעצם (ומבהיר דבר שתוקפו רחב מכאן): מאחר שהכפרים מתרוקנים מצעיריהם, והעוני והדלות הם בעיקר שם, כך אני מבינה - לא פגשתי עוני נורא בערים, למרות שעדותי שווה מה שהיא שווה - והחיים בעיר, גם כשהם קשים, הם הרי מלאי הבטחה, ואם לא בערים ממש אז בפרווריה, וגזפרום וכך - על מה יש להתלונן בעצם. (הפרט, אמר ברודסקי באותו נאום, הוא כל מה שיש ועליו למצות את עצמו בהזדמנות האחת שניתנה לו - חייו. ברודסקי נעצר והוגלה לצפון רוסיה לכמה שנים, עד ששוחרר בלחץ בינלאומי וגלה מארצו. ידידתו אחמטובה כתבה שירת הלל לסטלין

לאחר שבנה נכלא למשך שנים ארוכות. אז מה אני יודעת). מוטב גם לא להתלונן. אין מה לומר, נעים ונוח ובטוח בערים האלה (אפילו שלוש לחישות הזימה המוסקבאיות, ראשונות ב-30 השנים האחרונות, הותירו את שובל צחנתן אבל לא הבהילו). כלומר נוח לשכמותי, שנדמית בת המקום מן הסוג הראוי (עם איזה פרצוף עקום ירדה גברת מבוגרת אחת מהאוטובוס, ממשיכה למלמל את קובלנתה גם על המדרכה לאחר שהנהג, מרכז-אסיאתי בעליל, ניהל שיחה קולנית למדי בטלפון הסלולרי בלשון מרכז-אסיאתית. ואיך הזהיר אותי צוות הנסיעה במרחב הכפרי לא להתקרב לשוק אפרקסין, שלמחרת שבתי אליו ושבתי ונוכחתי: הוא אי של זרות מרכז-אסיאתית פוסט-סובייטית בלב העיר).

הגנים נהדרים, ויש המון, גם בשכונות השיכונים המסובסדים, ונקי מאוד – ומרעילים את בני העם (וחיים עם זה לא פחות בנוח מאשר עם ירי בגבם של בני הארץ שאינם בני העם); נשים נוהגות באוטובוסים ועובדות בגינות ובתחזוקה העירונית הרבה יותר מאשר במקומותינו – וכל המונצחים בפסלים ובאנדרטאות הם גברים; 15,000 נשים מ-160 מדינות לקחו חלק בפורום הנשים האירו-אסיאתיות שהתקיים ביומיים האחרונים בסנקט פטרבורג – ובחדשות הראו בעיקר חלקים נרחבים מנאומו של פוטין, שלכבודו סגרו חלקי עיר שלמים; כוחות הבטחון ומתקניהם ממלאים את הערים (אני מציצה בכל בוקר אל בסיס האומון ליד מלוני, חצי משטחה של קרונשטדט שביקרתי בה אתמול הוא בסיס הצי ונספחיו) – ומוסדות התרבות משגשגים בשפע שאין להכילו; במאפיות (עניין חדש למדי בדמותן זו) מוכרים את נזר מטבח הרחוב הרוסי - הכיסונים (מילה מושלמת! מתוק ומלוח, מותר ואסור) – אבל רוב האוכל בחוץ הוא אמריקאי (המבורגרים ומגדלי טוסט שמנים עמוסים להתפקע), ואם לא אמריקאי – איטלקי.

אני חוזרת עם העוצמה האדירה של מוסקבה והמוכרות הנוחה של פטרבורג ויפיה הנהדר. בחלומותי כאן נעשה נוף מולדתי ברוקי וניאו-קלסי, גם האיפור...מודגש של נשותיהן המבוגרות של הערים הופיע בהם. ובחלום ובהקיץ חוזר אלי הקסם של המתחמים הנפתחים פנימה מהרחוב אל חצרות ומעברים ויוצרים עולם פנימי שלם, שלא ראיתי כמותם (מבנה כזה, מפתיע לעין ההדיוטות ונטול הגיון עקרוני, חוזר בשיטתיות גם במוזיאונים).

וגם עם אלה אני חוזרת: סוס העץ בחדר הילדים בביתו של דוסטויבסקי, אב למופת, והידיעה שעוד שנתיים-שלוש יעקור את משפחתו גם משם; אשה קוריאנית ששרה בקול דק ויפה שיר שלה ליד פסלו של אנגלס לנוכח "סמולני", בניין מכון סמולני שבישר את ראשית הקניית ההשכלה לנשים במאה ה-18, נעשה למטה הבולשביקים, למקום מגוריו של לנין, ולבסוף למטה שיצאו ממנו הוראות קטלניות; ארובות הלבנים האדומות של פטרבורג המזדקרות בלב העיר ובאופק שלה, מושבתות או פעילות, לצד האחיות של סטלין במוסקבה; ילדי הגנים בווסטים זוהרים בדרכם לאתרי מורשת; צוערים כותבים בשקדנות במחברותיהם את הסברי המדריכה במוזיאון האתנוגרפי; הנוקשות הקומיסרית של הכרטיסנית שהושיבה אותי בתקיפות במקום השמור לה בעצם (ודומותיה, בחיים ובסדרות המשטריות שראיתי), וההתרככות והחן שלה רגע אחר כך (זהו העניין, איזו חזות נוקשה לא פעם, מלווה בכובד הראש, שאולי הם ביטוי למנטליות קמאית ואולי – של חברה במעבר); והרקוויאם של מוצרט במרינסקי, יפה עולמית. והנו, והאוי.